

УДК 159.922.6:930.85(477)

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11\(41\)-3784-3798](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11(41)-3784-3798)

Кузьмінець Наталія кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, <https://orcid.org/0000-0001-9939-2451>

Стадник Олена, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, м.Вінниця, <https://orcid.org/0000-0002-9554-6975>

Савич Анжела старший викладач кафедри міжнародної економіки і соціально-гуманітарних дисциплін, ННІ ДметІ Українського державного університету науки і технологій, м.Дніпро, <https://orcid.org/0009-0006-2813-9460>

ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ В УМОВАХ КРИЗОВОЇ СИТУАЦІЇ У СУСПІЛЬСТВІ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз процесу формування історичної самосвідомості українського суспільства в умовах сучасної кризової ситуації, зумовленої повномасштабною агресією російської федерації проти України. Уточнено зміст поняття «історична самосвідомість» як інтегративного феномена, що відображає усвідомлення спільнотою власного історичного досвіду, тяглості розвитку та колективної ідентичності. Обґрунтовано, що війна стала каталізатором мнемонічної мобілізації та прискореного переосмислення колективної пам'яті, в межах якого відбувається деколонізація історичного наративу й відновлення суб'єктності українського історичного дискурсу. Проаналізовано сучасні дослідження, які фіксують зміцнення громадянської ідентичності, зростання національної згуртованості та трансформацію ієрархії самоідентифікацій — від регіонально-локальних до україноцентричних. Виокремлено ключові емпіричні прояви цього процесу: масовий перехід до україномовного спілкування, системну дерусифікацію та декомунізацію символічного простору, реформування освітніх програм з урахуванням принципів деколонізації знання та формування критичного історичного мислення. Війна стимулювала появу нових практик комеморації та політики пам'яті, спрямованих на збереження колективного травматичного досвіду й

унеможливлення його ревізії. Зроблено висновок, що кризовий контекст війни активізував історичну самосвідомість як фактор суспільної консолідації та стійкості, водночас започаткувавши етап інституційного оновлення історичної культури України. Формування зрілої історичної самосвідомості трактується як стратегічна умова модернізаційного розвитку держави у післявоєнний період.

Ключові слова: історична самосвідомість, колективна пам'ять, національна ідентичність, деколонізація, війна, суспільна стійкість.

Kuzminets Nataliia PhD in History, Associate Professor, Department of History of Ukraine, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0000-0001-9939-2451>

Stadnyk Olena PhD in History, Associate Professor, Department of History of Ukraine, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0000-0002-9554-6975>

Savych Anzhelika Senior Lecturer, Department of International Economics and Social and Humanitarian Disciplines, National Research Institute of the Dnipro Metallurgical Institute of the Ukrainian State University of Science and Technology, Dnipro, <https://orcid.org/0009-0006-2813-9460>

FORMATION OF HISTORICAL SELF-CONSCIOUSNESS IN CONDITIONS OF SOCIETAL CRISIS

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the formation of historical self-awareness in Ukrainian society under the crisis conditions provoked by the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine (since 2022). The concept of “historical self-awareness” is refined as an integrative phenomenon reflecting the community’s comprehension of its historical experience, developmental continuity, and collective identity. It is substantiated that the war has become a catalyst for mnemonic mobilization and accelerated re-evaluation of collective memory, within which the decolonization of the historical narrative and the restoration of Ukraine’s historical subjectivity are taking place. Contemporary scholarly research indicates the strengthening of civic identity, the growth of national cohesion, and a shift in identification hierarchies from regional or dual identities toward a Ukrainian-centered model. The study highlights key empirical manifestations of this process: the mass transition to the Ukrainian language in everyday and public communication, systematic derussification and decommunization of the symbolic space, and the

reformation of educational curricula according to the principles of decolonized knowledge and critical historical thinking. The wartime experience has generated new commemorative practices and memory policies aimed at preserving the collective traumatic experience and preventing its revision. It is concluded that the war has activated historical self-awareness as a factor of social consolidation and resilience while initiating a new stage in the institutional development of Ukraine's historical culture. The formation of a mature historical consciousness is interpreted as a strategic prerequisite for the country's modernization in the postwar era.

Keywords: historical self-awareness, collective memory, national identity, decolonization, war, social resilience.

Постановка проблеми. Кризові явища в історичному розвитку суспільства, особливо збройні конфлікти, революційні злами та війни, детермінують глибокі трансформації колективної свідомості, активізуючи процеси національної рефлексії та переосмислення історичного досвіду. Повномасштабна російсько-українська війна, що триває від лютого 2022 року, постала безпрецедентним цивілізаційним викликом, який виходить далеко за межі традиційного воєнного протистояння. Її екзистенційний характер полягає у цілеспрямованій спробі агресора знищити не лише політичну суб'єктність України, а й саму культурно-історичну тяглість української нації — її мову, ідентичність, символічні системи та базові цінності.

У цих умовах особливої актуальності набуває проблема формування історичної самосвідомості як складової національної ідентичності та механізму консолідації суспільства.

Історична самосвідомість виступає не лише як знання про минуле, а як ціннісно-інтерпретаційна матриця, що визначає способи осмислення теперішнього і моделювання майбутнього. Саме тому війна стає каталізатором інтенсифікації мнемонічних процесів, у ході яких нація переосмислює власні історичні наративи, реконструює колективну пам'ять і виробляє нові смислові маркери історичної тяглості.

Водночас війна триває не лише у військовому чи політичному вимірі, а й у інформаційно-ідеологічному полі — через маніпуляцію історією, спроби делегітимізації українського минулого та нав'язування ревізійно-ністських конструкцій («єдиний народ», «денацифікація» тощо).

Відповіддю українського суспільства на цю агресію стала потужна хвиля мнемонічної мобілізації: активізація колективної пам'яті, звернення до героїчних традицій минулого, символів державності та досвіду національного опору.

Формування зрілої історичної самосвідомості в умовах війни постає ключовою умовою соціальної стійкості та збереження ідентичності. Це не лише когнітивний, а й світоглядний процес, у межах якого суспільство відновлює власну історичну суб'єктність і вибудовує стратегію національного самозбереження. Водночас дана проблематика потребує поглибленого наукового осмислення — зокрема аналізу механізмів і факторів формування історичної самосвідомості під впливом війни, визначення її домінуючих складових, а також виявлення ролі державної політики пам'яті, освітніх практик та культурних ініціатив у цьому процесі. Узагальнення зазначених аспектів визначає наукову проблему статті, спрямовану на дослідження динаміки, структурних компонентів та суспільно-політичних функцій історичної самосвідомості українців у контексті війни як граничної форми історичного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика національної ідентичності, історичної пам'яті та суспільної свідомості в умовах конфліктів привернула значну увагу дослідників, особливо після початку війни у 2014 та її ескалації у 2022 роках. Вітчизняні науковці вже заклали основу для розуміння цих процесів. Зокрема, В. Борисенко (2022) розглядає трансформації національної ідентичності українців під час російсько-української війни, наголошуючи на різкому посиленні патріотизму та спростуванні міфів російської пропаганди про «спільний народ» [3]. С. Бойко (2022) дослідила формування національної ідентичності української молоді в умовах війни, підкресливши роль молодого покоління у волонтерському русі та обороні країни, що сприяло зміцненню їхньої національної самосвідомості [2]. Соціологічні опитування також фіксують безпрецедентні зміни: за даними О. Злобіної (2024), в українському суспільстві сформувався консенсус щодо консолідованої національної ідентичності, яка поєднує громадянські та етнічні компоненти [4]. Дослідження фіксують зростання частки громадян, що самоідентифікуються передусім як українці, у відповідь на гібридну (2014–2021) та повномасштабну (від 2022) агресію Росії [9].

Значний внесок у теоретичне осмислення питань історичної пам'яті зробили й дослідники соціокультурних аспектів. Н. Кузьмінець, О. Стадник та Т. Букіна (2023) у своїй праці простежують зв'язок між історичною пам'яттю українців та подіями сьогодення, підкреслюючи, що історична пам'ять відіграє ключову роль у формуванні національної свідомості та політичних орієнтирів [5].

Володимир Кулик (2024) проаналізував зміни змісту української національної ідентичності після російських агресій 2014 та 2022 років, відзначаючи прискорення процесів деколонізації свідомості [6].

Окремої уваги заслуговують напрацювання, присвячені політиці пам'яті та культурному виміру ідентичності під час війни. Зокрема, дослідники відзначають, що нинішня війна фактично є «війною за ідентичність», де боротьба точиться і на символічному рівні за історичні наративи та пам'ятні символи [8; 12; 13]. У науковому й експертному дискурсі наголошується, що травматичний досвід агресії консолідував українців, завершив процес становлення України як політичної нації та прискорив відмову від імперської спадщини — від мови агресора до його культурних маркерів. Таким чином, актуальні дослідження одностайно вказують на стрімке пробудження історичної самосвідомості українського народу під впливом війни, що виражається у зміцненні національної ідентичності, перегляді історичних поглядів і активній переоцінці минулого.

Мета статті

Розкрити специфіку формування історичної самосвідомості українського суспільства в умовах повномасштабної війни, поєднавши теоретико-концептуальний аналіз (ідентичність, колективна пам'ять, мнемонічні практики) з узагальненням емпіричних даних. Уточнити ключові чинники цього процесу (державна політика пам'яті, освіта, медіа, громадські ініціативи) та окреслити їхній вплив на суспільну консолідацію і стійкість у коротко- та середньостроковій перспективі.

Завдання:

1. Синтезувати дефініції «історичної самосвідомості» в межах сучасних підходів (націєтворення, культурна пам'ять, постколоніальні студії), розмежувати її з суміжними категоріями (колективна пам'ять, історична свідомість, національна ідентичність) і запропонувати робоче визначення для подальшого аналізу.

2. Узагальнити результати актуальних опитувань і якісних досліджень щодо змін у самоідентифікації, ціннісних орієнтаціях і наративних моделях пам'яті; виявити динаміку показників (гордість за громадянство, пріоритет національної ідентичності, відхід від бі-національності) та інтерпретувати їх у контексті воєнного досвіду.

3. Ідентифікувати та описати провідні механізми — політику пам'яті (дерусифікація, декомунізація, деколонізація), освітні реформи (оновлення програм, воєнна історія), медійні та культурні практики (комеморація, документування війни), громадянські ініціативи — з оцінкою їхньої ефективності та взаємодії.

Виклад основного матеріалу

Історична самосвідомість становить фундаментальний компонент колективної свідомості нації, будучи тісно пов'язаною з феноменами

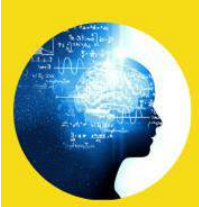
історичної пам'яті, культурної ідентичності та суспільної рефлексії. У сучасній гуманітаристиці цей термін трактується як усвідомлення соціальною спільнотою своєї історичної тяглості, спадкоємності та ролі в історичному процесі. На відміну від індивідуальної пам'яті, історична самосвідомість має інституціональний і символічний характер, оскільки формується через освітні, культурні, політичні та медійні практики, що забезпечують відтворення спільних наративів минулого.

У контексті класичних теорій націєтворення спільна історія та мова розглядаються як засадничі чинники національної єдності, які створюють «уявлену спільноту» через колективні репрезентації пам'яті. У цьому сенсі слухним є визначення М. Саті аль-Хусрі, який тлумачив «спільність історії» не лише як сукупність минулих подій, а як історичну самосвідомість, втілену у психологічному переживанні спільнотою власної тяглості та тотожності походження [7, с. 28]. Таким чином, історична самосвідомість виступає не просто знанням про минуле, а механізмом соціальної інтеграції, який забезпечує єдність поколінь через спільні інтерпретації історичного досвіду, колективні емоції та уявлення про спільну долю.

В українському контексті проблема історичної самосвідомості має особливе значення з огляду на тривалий досвід бездержавності, колоніальної залежності та асиміляційних політик, які системно деформували національний історичний наратив [5, с. 458]. Протягом століть українці були позбавлені можливості самостійно артикулювати власну історію, а імперські дискурси Росії та Австро-Угорщини нав'язували альтернативні, часто викривлені версії минулого, що призводило до руйнування історичної тяглості й фрагментації колективної пам'яті [6, с. 2].

Відновлення автентичної історичної пам'яті після здобуття незалежності 1991 року стало важливим чинником постколоніальної реінтерпретації минулого та утвердження історичної суб'єктності українського народу [3, с. 192]. Історична самосвідомість у сучасному розумінні охоплює знання про ключові події та періоди (Київська Русь, козацька доба, визвольні змагання ХХ ст., Голодомор, Чорнобильська катастрофа, події Майданів) і усвідомлення їхньої символічної ваги для консолідації нації [8, с. 1]. Вона передбачає не лише шанування героїв та культурних артефактів, а й критичне переосмислення міфологізованих чи колоніалізованих аспектів минулого, що забезпечує формування історичної зрілості суспільства.

Формування історичної самосвідомості є складним соціокультурним процесом, який реалізується через освітні практики, культурну політику, засоби масової комунікації, родинну трансмісію пам'яті, а в періоди криз — через особистий досвід поколінь, які безпосередньо переживають історичні

події [6, с. 3]. У цьому сенсі вона постає не статичною характеристикою, а динамічною системою, що постійно оновлюється під впливом політичних і культурних чинників.

Повномасштабна війна, розв'язана російською федерацією у 2022 році, спричинила суттєві зрушення у структурі національної свідомості, актуалізувавши історичні архетипи боротьби за свободу та державність [5, с. 460]. Війна стала не лише воєнно-політичним викликом, а й мнемонічним тригером, який активізував колективну пам'ять і стимулював процес переосмислення національної ідентичності [1, с. 15].

З перших днів вторгнення українське суспільство продемонструвало феноменальну мобілізацію та солідарність: сотні тисяч громадян різних соціальних груп стали до лав територіальної оборони, мільйони долучилися до волонтерських ініціатив і гуманітарної підтримки фронту [3, с. 194]. Ця хвиля патріотичної активності має не лише практичний, а й глибокий культурно-історичний вимір — вона спирається на відчуття спадкоємності з попередніми поколіннями борців за незалежність України. У масовій свідомості війна 2022 року асоціюється з героїкою минулих визвольних змагань — від козацьких повстань і боротьби УНР до руху опору УПА та Небесної Сотні [6, с. 4; 8, с. 2]. Таким чином, сучасний опір став не лише політичною, а й мнемонічною реконфігурацією історичного нарративу, що об'єднує минуле, сучасне і майбутнє в єдину історію боротьби за державність.

Збройна агресія російської федерації проти України зумовила суттєві трансформації у структурі колективної ідентичності та парадигмі історичної пам'яті українського суспільства. Одним із ключових проявів цих змін стало переосмислення мовного питання, яке в умовах війни набуло чітко вираженого соціокультурного та ідеологічного виміру. Мова постала не лише як комунікативний засіб, а як символ політичного та цивілізаційного вибору, маркер національної самоідентифікації та засіб дистанціювання від колоніальної спадщини. Добровільний перехід значної частини російськомовних громадян на використання української мови у публічній, культурній і медійній сферах, зафіксований у перші місяці повномасштабної війни, свідчить про формування нової мовно-ціннісної норми, де україномовність ототожнюється із лояльністю до держави та патріотичними орієнтаціями [2, с. 6]. У культурному полі цей процес відображено у цілеспрямованому переході митців, письменників, журналістів і музикантів на українську мову творчості, що демонструє її перетворення на інструмент консолідації нації та утвердження власного гуманітарного простору.

Паралельно відбувається інтенсифікація процесів деколонізації та деколонізації публічного простору. Якщо перший етап цих змін (2015–2020

рр.) був переважно інституційним і фрагментарним, то після 2022 р. він набув характеру всенародного руху символічної реконфігурації міського середовища. Демонтаж пам'ятників імперським діячам, перейменування вулиць, вилучення із топоніміки назв, пов'язаних із російською історією, розглядаються не лише як акти культурної деколонізації, а й як засіб формування нової колективної ідентичності, вільної від імперських маркерів [4, с. 11].

Гуманітарна політика держави зазнала кардинального оновлення, що проявилось у ревізії змісту освітніх програм. Реформування шкільних курсів історії та літератури у 2022–2023 рр. стало системною відповіддю на потребу протидії російській дезінформації та подолання постімперських стереотипів у масовій свідомості. Вилучення з навчальних програм російської мови та літератури, а також критичний добір творів російськомовних авторів, пов'язаних з Україною, позначають тенденцію до деколонізації гуманітарного знання [6, с. 2]. Оновлені курси історії України трактують радянську державу як імперську структуру, зосереджуючи увагу не лише на репресіях, а й на опорі українців тоталітарним практикам.

Особливої ваги набуло введення теми російсько-української війни (2014–дотепер) як окремого розділу шкільного курсу, що сприяє формуванню історичної свідомості нового покоління у координатах національної суб'єктності та критичного мислення [6, с. 3]. Концепти «руський мир» та «рашизм» введено до науково-методичного обігу як категорії аналізу агресивної імперської ідеології. Такий підхід закладає основи когнітивного імунітету до маніпуляцій історією та забезпечує переосмислення наративу українського минулого у світлі сучасного досвіду війни.

Важливу роль у формуванні історичної самосвідомості відіграє сучасна культура пам'яті. У межах воєнного часу активізувалася документальна й мистецька діяльність, спрямована на осмислення війни як частини національної історії. Документальні фільми, літературні свідчення, художні проєкти меморіалізації виконують функцію збереження колективного досвіду, запобігаючи історичним викривленням і створюючи фундамент майбутнього історичного наративу [3, с. 190]. Взаємодія істориків, митців і журналістів у цьому процесі свідчить про перехід до інтегративної моделі культурної пам'яті, де наукова верифікація поєднується з емоційно-ціннісним відображенням подій.

Війна стала каталізатором глибокої соціальної мобілізації, під час якої громадяни усвідомили власну причетність до історичного процесу. За результатами аналітичних оглядів, українське суспільство продемонструвало безпрецедентний рівень солідарності, стійкості та самоорганізації [9, с. 4]. Консолідація нації на ґрунті спільного досвіду опору сформувала

новий тип національної самосвідомості – активної, рефлексивної та відповідальної. Війна стала не лише випробуванням, а й чинником духовного дорослішання суспільства, що усвідомлює власну історичну місію як спадкоємця поколінь, котрі боролися за державність [2, с. 8]. Таким чином, сучасний етап розвитку української ідентичності характеризується переходом від оборонної до проактивної парадигми — від захисту національної пам'яті до її свідомого творення.

Важливо підкреслити, що паралельно зі зростанням патріотичних настроїв в українському суспільстві відбувається поглиблене критичне осмислення історичного минулого. На тлі сучасних воєнних подій трансформується сприйняття історичних постатей і періодів, зокрема діячів українського визвольного руху ХХ століття. Постаті, які раніше викликали поляризацію громадської думки (Степан Бандера, Роман Шухевич та ін.), нині дедалі частіше постають у суспільній свідомості як символи героїзму та боротьби за державну незалежність. Цей ціннісний зсув є реакцією на досвід повномасштабної війни, який спростував нав'язані пропагандистські кліше про «нацизм» українського руху опору, актуалізувавши морально-політичний вимір антиімперської боротьби [4, с. 11].

Зростання суспільного запиту на історичну справедливість щодо жертв тоталітарних режимів та визнання борців за волю України на державному рівні корелює із процесами формування історичної пам'яті як інструменту самоідентифікації. Особливо показовим у цьому контексті є активізація міжнародних ініціатив із визнання Голодомору 1932–1933 рр. геноцидом українського народу. Прийняття відповідних резолюцій низкою держав та міжнародних організацій у 2022–2023 рр. засвідчує перехід травматичної пам'яті із площини національного болю у площину глобальної історичної та політичної значущості [4, с. 12]. Колективна пам'ять про минулі трагедії стала вагомим елементом сучасного політичного дискурсу, інтегруючись у контекст сучасного досвіду геноцидальної війни.

Нинішня війна, безумовно, залишить тривалий слід у колективній пам'яті українців. Події, що відбуваються — руйнування міст, оборона Маріуполя, злочини в Бучі, масові депортації, мільйони вимушених переселенців, героїзм Збройних Сил — уже перетворюються на фундаментальний пласт національної історії [3, с. 194]. Відбувається формування нового наративу пам'яті, де сучасні герої та жертви війни вписуються у безперервну лінію боротьби за свободу, продовжуючи традиції минулих визвольних змагань [6, с. 3]. Інституціоналізація цієї пам'яті відбувається через створення музеїв війни, реєстрів воєнних злочинів, меморіальних комплексів і концепцій меморіалізації трагічних подій, таких як Буча чи Маріуполь. Унікальною рисою нинішнього процесу

є те, що рефлексія над історичним значенням війни здійснюється *in tempore belli* — безпосередньо під час бойових дій, що сприяє інтеграції пам'яті про події у структуру колективної ідентичності «в реальному часі» [3, с. 195].

Глибока історична самосвідомість виявилася одним із ключових чинників психологічної та соціальної стійкості українського суспільства в умовах війни. Обізнаність із власною історією, засвоєння досвіду минулих поразок і перемог зумовили підвищення колективної зрілості, зниження схильності до панічних або дефетистських настроїв та посилення національної консолідації. Розуміння причин втрат державності у минулому — внутрішньої роз'єднаності, зовнішнього підпорядкування чи культурної асиміляції — підсилює сучасну мотивацію до солідарності та спротиву [9, с. 2].

Колективна пам'ять про історичні виклики стала джерелом духовного ресурсу, що забезпечує відновлення соціальної цілісності. Як слушно зазначає Валерій Пекар, джерело стійкості українського суспільства полягає у горизонтальних зв'язках громадян, які сформувалися на засадах взаємної довіри та співвідповідальності — рисах, що мають глибокі історичні корені у традиціях козацького братерства та громадського самоврядування [9, с. 3]. Таким чином, історична самосвідомість постає не лише елементом культурної ідентичності, а й соціальним механізмом адаптації у кризових умовах, завдяки якому нація зберігає внутрішню згуртованість та здатність до самовідтворення навіть у стані війни.

Науковці наголошують, що критичне осмислення власної історії є ключовою умовою соціального розвитку після колективних травматичних подій [3, с. 185]. Історична самосвідомість у цьому контексті постає не лише як механізм збереження пам'яті, а й як інструмент формування аналітичного ставлення до минулого, що забезпечує здатність суспільства робити висновки та запобігати повторенню деструктивних сценаріїв [4, с. 10]. Сучасний досвід доводить, що після 2022 року українське суспільство усвідомило цінність державної незалежності значно глибше, ніж у попередні десятиліття. Цей болісний, але консолідуючий досвід став основою переоцінки національних пріоритетів — безпеки, єдності, обороноздатності, інформаційної стійкості.

Одночасно відбувається критичне переосмислення радянського спадку. Війна стала каталізатором остаточного подолання постколоніальних комплексів і зумовила перехід до самостійного, автентичного бачення власної історії. Як зазначає професор О. Пронкевич, російська агресія прискорила процес формування нової української ідентичності — євроцентричної, громадянської, вкоріненої у власних культурних кодах — і спричинила масштабну дерусифікацію та відмову від російської мови як

носія імперського дискурсу [4, с. 11]. Ці процеси, попри незавершеність, формують методологічні та світоглядні засади майбутнього розвитку нації на власних цивілізаційних принципах.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що історична самосвідомість в умовах війни набула статусу активного соціального чинника, який забезпечує моральну, психологічну та політичну консолідацію суспільства. Вона проявила себе не як абстрактна ідеологічна категорія, а як реальна сила, що об'єднала громадян довкола спільної історичної долі та цінностей державності. Саме історична пам'ять стала підґрунтям колективної стійкості, допомігши українцям зберегти цілісність і суб'єктність у ситуації екзистенційної загрози [9, с. 3].

Сучасна криза створила умови для глибокого «перезапуску» історичної свідомості, що передбачає очищення від колоніальних міфів, ревізію ідеологічних нашарувань та відродження власних символічних систем. Як підкреслюють дослідники, лише критично переосмислене минуле може стати підґрунтям гармонійного розвитку суспільства, адже здатність до рефлексії над власною історією визначає його історичну зрілість і перспективність [3, с. 196].

В умовах війни історична самосвідомість українців виконує функцію стратегічного ресурсу — джерела соціальної енергії, що перетворює пам'ять на чинник майбутнього поступу. Саме тому проблематика національної ідентичності, пам'яті та історичної спадкоємності закономірно опинилася в центрі сучасного суспільного й державного дискурсу.

Висновки

Повномасштабна агресія російської федерації, розпочата у 2022 році, стала макроструктурним шоком, що інтенсифікував процеси консолідації української політичної нації та спричинив якісну реконфігурацію історичної самосвідомості. Відбулася трансформація від поліфонії конкуруючих інтерпретацій минулого до домінування україноцентричного нарративу з чітко вираженим деколоніальним вектором. На емпіричному рівні ці зрушення засвідчуються зростанням показників громадянської ідентичності, національної гордості, зміною мовно-культурних практик на користь української мови, а також посиленням політики пам'яті, що охоплює дерусифікацію топоніміки, ревізію канону пам'ятних дат і формування нових форматів комеморації.

Інституціональні механізми відтворення історичної пам'яті оновлюються через модернізацію освітніх програм, впровадження елементів воєнної історії та розвиток культурної інфраструктури збереження історичного досвіду. Ця мнемонічна конвергенція супроводжується появою нових «місць пам'яті» війни, створенням баз даних і цифрових архівів

воєнних свідчень, що мінімізує потенціал ревізійністських інтерпретацій і забезпечує міжгенераційний трансфер колективного досвіду травми.

З теоретико-методологічного погляду, такі процеси можна кваліфікувати як перехід від постколоніальної амбівалентності до стабілізованої конфігурації національної пам'яті, у межах якої історична самосвідомість виконує функції когнітивного каркаса суспільної стійкості та нормативного орієнтира для формування публічної політики.

У цьому сенсі історична пам'ять перетворюється на стратегічний ресурс післявоєнної модернізації, що забезпечує символічну легітимацію державних рішень у сферах освіти, культури, безпеки та перехідного правосуддя, одночасно знижуючи ризики відтворення імперських і реваншистських наративів у майбутньому.

Література:

1. Богайчук, В. Соціальна ідентичність в умовах гібридної війни // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2018. № 8. С. 167–175. Режим доступу: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7857> (дата звернення: 01.11.2025).

2. Бойко, С. Формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни // Українознавчий альманах. – 2022. – № 30. – С. 17–22. Режим доступу: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/448> (PDF: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/download/448/434>) (дата звернення: 01.11.2025).

3. Борисенко, В. Дискусійні проблеми національної ідентичності під час російсько-української війни у XXI столітті // Етнічна історія народів Європи. 2022. Вип. 68. С. 7–13. DOI: 10.17721/2518-1270.2022.68.01. Режим доступу: <https://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2022/68/articles/1.pdf> (дата звернення: 01.11.2025).

4. Злобіна, О. Тенденції змін національно-громадянської ідентичності під час війни: наративний аналіз // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2024. № 3. С. 5–24. DOI: 10.15407/sociology2024.03.5. Режим доступу: <https://stmm.in.ua/archive/ukr/2024-3/3.pdf> (дата звернення: 01.11.2025).

5. Кузьмінець, Н.; Стадник, О.; Букіна, Т. Вплив історичної пам'яті українців на події сьогодення // Проблеми гуманітарних наук. Серія «Історія». – 2023. № 14(56). С. 185–196. Режим доступу: <https://phh.dspu.edu.ua/article/view/291409> (PDF: <https://phh.dspu.edu.ua/article/view/291409/284895>) (дата звернення: 01.11.2025).

6. Кулик, В. National Identity in Time of War: Ukraine after the Russian Aggressions of 2014 and 2022 // Problems of Post-Communism. 2024. Vol. 71, No. 4. P. 456–468. DOI: 10.1080/10758216.2023.2224571. Режим доступу: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10758216.2023.2224571> (дата звернення: 01.11.2025).

7. Наїчук, А. В. Національні проблеми сучасного світу: навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2018. – 160 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://politkaf.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/naichuk-a.v.-natsionalni-probemy-suchasnoho-svitu.pdf> (дата звернення: 01.11.2025). (Прим.: доступна електронна версія посібника; у списку користувача була вказана монографія 2022р.)

8. Поздняков, В. Деколонізація України: інтерв'ю про хід очищення публічного простору від імперських маркерів. // Gwara Media. 2025-10-11. Режим доступу: <https://gwaramedia.com/harkiv-cze-misto-ne-pushkina-j-mayakovskogo-cze-misto-mihnovskogo-ta-kurbasa-rozмова-z-dekolonizatorom-vadimom-pozdnyakovim/> (дата звернення: 01.11.2025).

9. Разумков центр. The Identity of Ukraine's Citizens: Trends of Change (June 2024) – результати соціологічного опитування.. Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/en/component/k2/the-identity-of-ukraine-s-citizens-trends-of-change-june-2024> (дата звернення: 01.11.2025).

10. Слово і Діло. Оновлення навчальної програми через війну: які зміни внесли. Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2022/08/16/novyna/suspilstvo/onovlennya-navchalnoyi-prohramy-cherez-vijnu-yaki-zminy-vnesly> (дата звернення: 01.11.2025).

11. Укрінформ. 1000 днів Великої війни: що ми дізналися про себе, про наших друзів і ворогів? Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3928572-1000-dniv-velikoi-vijni-so-mi-diznalisya-pro-sebe-pro-nasih-druziv-i-vorogiv.html> (дата звернення: 01.11.2025).

12. Український інститут національної пам'яті (УІНП). Деколонізація: оприлюднено переліки осіб та подій, що містять символіку російської імперської політики. Режим доступу: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/dekolonizaciya-oprylyudne-po-pereliku-osib-ta-podiy-shcho-mistyat-ta-ne-mistyat-symvoliku-rosiyskoyi-imperskoyi-polityku> (дата звернення: 01.11.2025).

13. ЦЕДОС. Дев'ять місяців повномасштабної війни в Україні: думки, переживання, дії. Аналітичний звіт. Київ: Cedos, 2023. 54 с. Режим доступу: <https://cedos.org.ua/researches/devyat-misyacziv-povnomasshtabnoyi-vijny-v-ukrayini-dumky-perezhyvannya-diyi/> (дата звернення: 01.11.2025).

14. East Reporter. 1000 Days of Full-Scale War: Ukraine's Struggle for Freedom and National Identity. Режим доступу: <https://eastreporter.com.ua/en/1000-days-of-full-scale-war-ukraines-struggle-for-freedom-and-national-identity/> (дата звернення: 01.11.2025).

15. Ukraïner. Війна пам'яті – цикл інтерв'ю про меморіалізацію під час війни. Режим доступу: <https://www.ukraïner.net/thread/viyna/viyna-pamiati-ua/> (дата звернення: 01.11.2025).

References

1. Bohaychuk, V. (2018). Sotsialna identychnist v umovakh hybridnoyi viyny [Social identity in conditions of hybrid war]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky*, (8), pp. 167–175. Retrieved from <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7857> [in Ukrainian].

2. Boyko, S. (2022). Formuvannya natsionalnoi identychnosti ukrainskoi molodi v umovakh rosiysko-ukrainskoi viiny [Formation of national identity of Ukrainian youth in conditions of the Russo-Ukrainian war]. *Ukrayinoznavchyi almanakh*, (30), pp. 17–22. Retrieved from <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/448> (PDF: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/download/448/434>) [in Ukrainian].

3. Borysenko, V. (2022). Dyskusiyni problemy natsionalnoi identychnosti pid chas rosiysko-ukrainskoi viiny u XXI stolitti [Debatable problems of national identity during the Russo-Ukrainian war in the 21st century]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*, (68), pp. 7–13. <https://doi.org/10.17721/2518-1270.2022.68.01>. Retrieved from <https://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2022/68/articles/1.pdf> [in Ukrainian].

4. Zlobina, O. (2024). Tendentsii zmin natsionalno-hromadianskoi identychnosti pid chas viiny: naratyvnyi analiz [Trends of change in national–civic identity during the war: a narrative analysis]. *Sotsiologiya: teoriia, metody, marketynh*, (3), pp. 5–24. <https://doi.org/10.15407/sociology2024.03.5>. Retrieved from <https://stmm.in.ua/archive/ukr/2024-3/3.pdf> [in Ukrainian].

5. Kuzminets, N., Stadnyk, O., & Bukina, T. (2023). Vplyv istorichnoi pamiaty ukrainsiv na podii sohodennia [Influence of Ukrainians’ historical memory on current events]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriiia “Istoriia”*, 14(56), pp. 185–196. Retrieved from <https://phh.dspu.edu.ua/article/view/291409> (PDF: <https://phh.dspu.edu.ua/article/view/291409/284895>) [in Ukrainian].

6. Kulyk, V. (2024). National Identity in Time of War: Ukraine after the Russian Aggressions of 2014 and 2022. *Problems of Post-Communism*, 71(4), pp. 456–468. <https://doi.org/10.1080/10758216.2023.2224571>. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10758216.2023.2224571>.

7. Naichuk, A.V. (2018). *Natsionalni problemy suchasnoho svitu: navchalnyi posibnyk* [National problems of the modern world: textbook]. Kamianets-Podilskyi: Vydavets PP Zvoleyko D.G., 160 p. [Electronic resource]. Retrieved from <https://politkaf.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/naichuk-a.v.-natsionalni-probemy-suchasnoho-svitu.pdf> [in Ukr].

8. Pozdnyakov, V. (2025, October 11). Dekolonizatsiia Ukrainy: interview pro khid ochyshchennia publicznego prostoru vid imperskykh markeriv [Decolonization of Ukraine: interview about purging public space of imperial markers]. Gwara Media. Retrieved from <https://gwaramedia.com/harkiv-cze-misto-ne-pushkina-j-mayakovskogo-cze-misto-mihnovskogo-ta-kurbasa-rozмова-z-dekolonizatorom-vadimom-pozdnyakovim/> [in Ukrainian].

9. Razumkov Centre. (2024). The Identity of Ukraine’s Citizens: Trends of Change (June 2024). Survey results. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/en/component/k2/the-identity-of-ukraine-s-citizens-trends-of-change-june-2024> (accessed: 01.11.2025).

10. Slovo i Dilo. (2022). Onovlennia navchalnoi prohramy cherez viinu: yaki zminy vnesly [Updating the curriculum because of the war: what changes were made]. Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2022/08/16/novyna/suspilstvo/onovlennya-navchalnoyi-prohramy-cherez-vijnu-yaki-zminy-vnesly> [in Ukrainian].

11. Ukrinform. (2023). 1000 dniv Velykoi viiny: shcho my diznalisia pro sebe, pro nashykh druziv i vorohiv? [1000 days of the Great War: what we learned about ourselves, our friends and enemies?]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3928572-1000-dniv-velikoi-vijni-so-mi-diznalisia-pro-sebe-pro-nasih-druziv-i-vorogiv.html> [in Ukrainian].

12. Ukrainian Institute of National Memory (UINP). (n.d.). Dekolonizatsiia: opryludneno pereliky osib ta podii, shcho mistiat symvoliku rosiyskoi imperskoi polityky [Decolonization: published lists of persons and events containing symbols of Russian imperial policy]. Retrieved from <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/dekolonizaciya-oprylyudneno-pereliky-osib-ta-podiy-shcho-mistyat-ta-ne-mistyat-symvoliku-rosiyskoyi-imperskoyi-polityky> [in Ukrainian].

13. Cedoss. (2023). Dev’iat misyatsiv povnomasshtabnoi viiny v Ukraini: dumky, perezhyvannia, dii [Nine months of the full-scale war in Ukraine: thoughts, experiences, actions]. Analytical report. Kyiv: Cedoss, 54 p. Retrieved from <https://cedoss.org.ua/researches/devyat-misyacziv-povnomasshtabnoyi-vijny-v-ukrayini-dumky-perezhyvannya-diyi/> [in Ukr].

14. East Reporter. (2025). 1000 Days of Full-Scale War: Ukraine’s Struggle for Freedom and National Identity. Retrieved from <https://eastreporter.com.ua/en/1000-days-of-full-scale-war-ukraines-struggle-for-freedom-and-national-identity/> [in English].

15. Ukraïner. Viina pamiati – tsykl interview pro memorializatsiiu pid chas viiny [War of memory – a cycle of interviews about memorialization during the war]. Retrieved from <https://www.ukraïner.net/thread/viyna/viyna-pamiati-ua/> [in Ukrainian].